

Baltazar Baldo Bogišić

Sistematicar u prikupljanju etnografske građe¹

U Bogišićevom muzeju u Cavtatu sačuvana je bogata kulturno-povijesna građa koja sadrži i 55 etnografskih predmeta, većinom s dubrovačkog područja. Etnografski predmeti služili su Bogišiću kao materijalna podloga u izučavanju pravnih običaja, odnosno društvenoga života i odnosa u nas i šire kod Južnih Slavena. Na osnovi njegovih zapisa i predmeta u zbirci autorica je zaključila da je Bogišić, pravnik po stručnoj i znanstvenoj vokaciji, sustavno prikupljao građu i ostavio iza sebe malu, ali izuzetno vrijednu etnografsku zbirku.

Ključne riječi: Bogišić, Baltazar, etnografski rad, etnografske zbirke, Cavtat

Uvod

Na prijedlog Odbora za narodni život i običaje Južnih Slavena Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (danas Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – HAZU), 1959. godine identificirani su i muzeološki obrađeni, odnosno katalogizirani etnografski predmeti iz Bogišićeve zbirke u Cavtatu. Zbirka se sastoji od 55 etnografskih predmeta. Većina je tih predmeta iz Konavala i ostalih dubrovačkih regija, dok je manji dio iz širega

¹ Izvorno, ovaj je rad pisan strojem i nije u potpunosti prilagođen formalnim standardima koje Uredništvo nastoji dosljedno primijeniti na sve radove koji se objavljuju u *Etnološkim istraživanjima*. Kako je, nažalost, autorica preminula prije izlaska ovog broja iz tiska, nismo s njom uspjeli dogovoriti sve preinake pa se mjestimično mogu primijetiti neke nedosljednosti. Kako smo procijenili da one ne utječu bitno na kvalitetu rada, odlučili smo ga objaviti unatoč manjim formalnim nedostacima. (op. ur.)

dinarskog područja (Hercegovine, Bosne, Like, Crne Gore), te iz Skadra, Francuske, Rusije i dr.

Etnografska zbirka Balda Bogišića pokazuje da on nije bio puki kolekcionar. Svoju je zbirku nastojao sustavno popunjavati, i to osobno preko svojih suradnika, usmjeraavajući je prema određenim pitanjima iz društvenog života. O tome svjedoči i rukopisna građa sačuvana u njegovu arhivu gdje navodi koje sve predmete treba nabaviti, npr., iz Konavala. Proučavanjem njegovih zapisa i predmeta u zbirci, otkrivamo da je odabirao predmete kojima se određivao društveni status pojedinca u nekoj sredini. Tako se u zbirci, npr., nalaze varijante ženskog oglavlja iz 18. i 19. stoljeća i vezovi sa ženskih košulja, također iz 18. stoljeća, koji su se nosili u posebnim prigodama društvenog života u Konavlima.

Arhaično žensko oglavlje – *hondelj* nosile su udate Konavočke, *hondelj* sa šarenom kitom starije neudate djevojke (*usidelice*) ili djevojke s vanbračnim djetetom, povezanu crvenkapu vjere djevojke, kapu *zlataču* djevojke uz blagdansko ruho, *pokrivaču* za glavu žene u vrijeme žalovanja itd.

Etnografski predmeti služili su Bogišiću kao materijalna podloga u izučavanju pravnih običaja, odnosno društvenog života i odnosa u nas i šire kod Južnih Slavena. Bogišić je, proučavajući život naroda, uočavao društveno-ekonomske promjene na selu. Pretpostavljao je da je došlo vrijeme kad narodna nošnja prestaje biti oznaka društvenog statusa pojedinca. Njegova je velika zasluga što je sačuvao za kasnija pokoljenja etnografske predmete iz 18. i 19. stoljeća koji su rariteti i unikati u muzejskom fundusu.

Uobičajeno je o Baltazaru Bogišiću govoriti kao o pravnom piscu, odnosno istraživaču pravnih običaja. S opravdanjem, jer Bogišića ponajprije zanimaju pravne ustanove i tradicijske norme društvenog ponašanja i odnosi zasnovani na običajnom pravu, u kojem traži osnove za koncipiranje suvremenoga pravnog sustava. Pritom uočava koliko se i u čemu pozitivni zakoni pokazuju neadekvatnima, budući da se u pojedinim slučajevima njihovi sastavljači nisu obazirali na pravne pojmove, uvjerenja i potrebe naroda. Stoga takvi zakoni nailaze na otpor u njihovu provođenju (Rihtman, 1984).

Bogišićevo zanimanje nije, međutim, usmjereno isključivo na pravni običaj, već na ukupnost narodnog života, pa se njegovo znanstveno djelo nužno mora promatrati šire i biti predmet interesa ne samo pravnika, nego i znanstvenika u mnogim područjima društvenih znanosti, posebno u etnologiji, sociologiji i socijalnoj psihologiji (Benc, 1971:100).

U Bogišićevu muzeju u Cavtatu sačuvana je bogata kulturno-povijesna građa koja sadrži i manje poznatu etnografsku zbirku. Većina je predmeta iz dubrovačke regije, posebice Konavala, dok je manji dio iz Egipta, sjeverne Afrike i levantinskog primorja, te krajeva naseljenih Slavenima, osobito s područja Balkana (Bosne i Hercegovine te Crne Gore). Predmete iz etnografske zbirke uglavnom je sakupio Bogišić osobno ili preko svojih suradnika. Manji dio došao je u etnografsku zbirku kao dar

pojedinaca, primjerice, Pavline Bogdan Bijelić² i njezina brata Đura Bijelića, kotarskog predstojnika u Cavtatu, pripadnika ugledne obitelji porijeklom iz Uskoplja u Konavlima koja je bila u prijateljskim odnosima s obiteljima Vlahe Bukovca i Baltazara Bogišića, a neki su predmeti pristigli iz nekadašnje Zbirke Kotarskog poglavarstva u Dubrovniku.

Bogišić je zarana uvidio da je etnografska građa jednako vrijedan izvor za proučavanje narodnog života kao i pisani dokumenti. Pojedine etnografske predmete, ponajprije oglašava i nakit, koristio je kao materijalnu podlogu u izučavanju pravnih običaja, odnosno društvenog života i odnosa unutar tradicijskih porodičnih zajednica.

Pravnik obrazovanjem, a Konavljanim rođenjem i odgojem izvanredno je shvaćao život na selu, u seoskoj obitelji i zadruzi, te međusobne odnose članova u velikim zajedničkim zajednicama (Čulinović-Konstatinović, 1993:23).

Godine 1866. Bogišić objavljuje *Naputak za opisivanje pravnih običaja*,³ koji 1867. proširuje na ukupno 360 pitanja kojima obuhvaća raznolika područja društvenog života. Poslavši ga mnogobrojnim suradnicima u sve sredine na području Balkanskog poluotoka, primio je pismene odgovore koje sistematizira i prezentira u opsežnoj knjizi *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u Južnih Slavena*. Sadržaji *Naputka* kao i *Zbornika* znatno prelaze okvire izučavanja pravnih običaja, odnosno običajnog prava, tako da mogu biti izvorište za izučavanje društvenih znanosti. S druge strane, sam *Naputak* i obuhvat terenskog istraživanja, dakle sama metodologija istraživanja, primjer su i začetak suvremenih istraživanja u društvenim znanostima (posebice u etnologiji, sociologiji i socijalnoj antropologiji). Međutim, malo je poznato široj javnosti da je Bogišić uz tu građu svoje zanimanje usmjerio i prema materijalnim, pretežito odjevnim predmetima iz narodnog života, koji označuju neka obilježja osoba koje su ih nosile. Iako nevelikoj po broju predmeta, toj je etnografskoj zbirci Bogišić pridavao znatnu pažnju o čemu svjedoče bilješke nađene uz pojedine predmete, koje je ostavio ili sam Bogišić ili njegova sestra Marija Pohl Bogišić, dobra poznavateljica Bogišićeva znanstvenog zanimanja.

Na prijedlog Odbora za narodni život i običaje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (danas Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – HAZU), čiji je rad tada bio usmjeravan predsjedništvom akademika Branimira Gušića, 1959. su identificirani i muzeološki obrađeni, odnosno katalogizirani etnografski predmeti iz Bogišićeve zbirke. Zbirka sadrži ukupno 55 predmeta koji su pojedinačno katalogizirani i razvrstani prema vrsti i podrijetlu (Bošković, 1960).

² Pavlina (Lina) Bogdan Bijelić (Cavtat, 29. X. 1855. – Dubrovnik, 18. I. 1944.), sakupljačica etnografske građe. Ponajviše se bavila konavoskim vezom. Dugogodišnja je suradnica Odbora za narodni život i običaje i autorica više radova. Postavila je izložbe u Parizu, Beču i Grazu.

³ Prvi Bogišićev *Naputak* («Književnik» 3, Varaždin 1866/7) sadrži 347 pitanja. Drugo izdanje *Naputka* tiskano je u Beču 1867., a treće izdanje, jednako drugom, tiskano je troškom JAZU, također 1867., u Zagrebu.

Iz područja Konavala u zbirci se nalazi osamnaest predmeta. To su starinski odjevni i ukrasni predmeti te arhaična ženska oglavlja (*hondelji* i kape) iz sredine 18. i početka 19. stoljeća, koji imaju unikatnu vrijednost. Upravo upotreba ovih ženskih oglavlja u Konavlima, kojima se naglašavao društveni status pojedinca, pokazuje da Bogišić nije bio puki kolekcionar, već je nastojao sustavno popunjavati svoju zbirku, usmjeravajući je prema određenim pitanjima iz društvenog života. O tome svjedoči i zapis iz njegova Arhiva u kojem, među ostalim, stoji: «Pošto mi se čini da će trebati još popuniti zbirku koju imam i koja mi je dosta oskudna, trebat će još popuniti i prije nego išta budem o njoj čitao. Evo popisa predmeta:

- *hondelj* udate žene Konavočke s bijelom kitom
- *hondelj sa šarenom kitom* što su je prije nosile starije djevojke
- *bareta* konavoske djevojke
- britva od latuna od prednjašnjem s kordunićem
- *britva sa vežilicom*: ovo dvoje u jednoj škatulji što mi posljednjih dana nesta
- dvije fotografije» (Bogišićev arhiv).

O uporabi ženskih oglavlja u Konavlima Bogišić piše u *Zborniku sadašnjih pravnih običaja u Južnih Slavena*: «Prije je bio običaj (početkom našega vijeka) da djevojka kada je prešla godine udadbe, a neudala se, da je morala nositi *hondelj sa šarenom kitom* (jer žene nose bijele kite) i bez glavičastijeh iglica, koje se ne vide na *hondelju* mužatica. Sad je taj običaj nestao.» (Bogišić, 1974:129). Ili, na drugome mjestu u *Zborniku*: «Djevojka koja se s kim zaboravila, sada smije nositi djevojačko odijelo, ali prije nije smjela, nego je na glavi morala nositi *hondelj*, kao i udate žene, i pak bez igala koje rese *hondelj* i mjesto bijele kite, koja je na *hondelju* udate žene, nosila je šarenu.» (Bogišić, 1974:632).

Žensko oglavlje *hondelj sa bijelom kitom*, koje su žene nosile do konca 19. stoljeća, gotovo je potpuno nestao tako da su se prije četiri desetljeća na terenu zatekla samo dva primjerka, ali izvan uporabe. Danas po jedan *hondelj* posjeduje Etnografski muzej u Dubrovniku, Etnografski muzej u Zagrebu i Zavičajna kuća Konavala u Čilipima. Međutim, *hondelj* s ukrasnom kitom od šarene svile koji su nosile starije neudate djevojke (*usidelice*) i djevojke s vanbračnim djetetom ne posjeduje niti jedan muzej. Jedini se primjerak nalazi u Bogišićevoj zbirci. Čak je i sjećanje o njegovoj uporabi u Konavlima sasvim iščezlo. Stoga, zahvaljujući Bogišiću, ovo unikatno oglavlje, koje je bilo u uporabi do druge polovine 18. stoljeća, ima znanstvenu i etnografsku vrijednost.

Jednako unikatnu vrijednost ima i crvenkapa, *bareta kartača* ili povezana kapa sa nešto višim obodom, koja je na tjemenu i obodu obavijena maramom. Ovakvu kapu nosile su vjerene djevojke iz imućnijih konavoskih kuća do konca 19. stoljeća nakon zaruka kada su primile *malo obilježje*, bogati zlatni nakit, dar momkove kuće. Kapu s ubruscem ne posjeduje niti jedan muzej, niti je kasnije nađena na terenu.

U zbirci se nalazi i crvenkapa *zlatača* mlađeg porijekla, ukrašena zlatovezom koje su nosile djevojke uz svečano ruho. Starinska ženska *čermica*, prsluk od crne čohe ukrašen srmom i fragment bijele pokrivače, pačetvorinaste marame koju su Konavočke polagale na hondelj za vrijeme žalovanja, korote, potječu iz 19. stoljeća.

Od konavoskog nakita u zbirci se nalaze dva srebrna noža koja su služila kao starinske velike britve, a uz svečano su ih ruho nosile vjerene djevojke i žene. Prema Bogišićevoj bilješci, taj je predmet davao „djetić djevojci kad se stoprvo vjeri, prilikom malog obilježja“ (Bogišićev arhiv). Iz Konavala je i metalna ukosnica s trepetljikama i osušenim mediteranskim cvijećem zvana *korunica*, a služila je kao ukras nevjeste na dan vjenčanja.

Od predmeta koji pripadaju konavoskom ruhu, znanstvenu i kulturnu vrijednost imaju primjerci vezanih poprsnica i orukavlja sa ženskih košulja koje su izrađene u tehničarstvu tzv. *mrkog veza* (10 primjeraka). Ove vezane ukrase darovala je, uz svoje ručne radove i obiteljsku korespondenciju, Pavlina Bogdan Bijelić Bogišićevu muzeju koji je, godinu dana nakon njegove smrti (1909.), otvorila njegova sestra Marija Bogišić-Pohl u njihovoj rodnoj kući u Cavtatu (Kulušić, 1910). To su, koliko je poznato, najstariji i najljepši očuvani primjerci konavoskog veza. Uz darovane predmete, Pavlina Bogdan Bijelić ostavila je i podatke o uporabi poprsnica. Tako se u njezinoj rukopisnoj građi, koja je pohranjena u Arhivu Odbora za narodni život i običaje HAZU, navodi da su poprsnice *zlatnice*, izrađene od domaće raznobojne svile s dodatkom zlatne žice sa širokom ošvom uz rub rukava, nosile nevjeste na dan vjenčanja, poprsnicu *žutnicu* vjerene djevojke i mlade žene do rođenja prvog djeteta, dok se poprsnica *obiljelica* nosila u vrijeme korote (Bogdan Bijelić, 1919).

Iz Župe dubrovačke sačuvane su ukrasne igle za kosu od pozlaćenog srebra, i to *mačica* u obliku sablje i jedna plosnata iglica, te dvije iglice povezane srebrnim lančićem. Ovi su ukrasni predmeti rad dubrovačkih zlatara iz 18. stoljeća, a nosile su ih Župke uz svečano ruho.

Prsten od srebra s pločicom u obliku srca sa staklenim zrcima također je dubrovački rad, izrađen za stanovništvo dubrovačkog kraja, odnosno Dubrovačkog primorja.

Iz Like u zbirci se nalazi jedna muška crvenkapa s crnim resama.

Iz Bosne se u zbirci nalaze tri prstena i četiri prsna nakita koje su žene nosile uz svečano odijelo, a iz Hercegovine oglašuju i ukrasni predmeti: kapa od narančasto-crvene čohe s velikom kitom od crne svile, crvenkapa s podloškom i pamučnom maramom, nakit za glavu nevjeste od umjetnog cvijeća, staklenih zrnaca i trepetljika, mjedeni kružni nakit koji se pričvršćuje na pletenice, privjesak za ženski fes ukrašen zlatnim filigranom i sitnim srebrnim novcem austrijske kovnice. Dva masivna kožnata pojasa s metalnim okovom i krupnim karniolima pripadala su opremi nevjeste, a također potječu iz Hercegovine.

Iz širega dinarskog područja u zbirci se nalazi nekoliko ukrasnih predmeta: sedam prstena, fragment metalnoga prsnog nakita s novcima austrijske kovnice, mjedene

kopče za pojas te kožnati pojas s okovom. Izvanredan primjerak svilenog tkanja, nevjestinski veo *duvak*, orijentalnog je porijekla.

U zbirci se nalaze i četiri crvenkape crnogorskog tipa – jedna ženska i tri muške. Posebno je zanimljiva jedna muška kapa koja na tjemenu ima raskošni hrvatski grb izvezen bijelom i crvenom svilom te obrubljen vitičastim zlatovezom (terzijskim vezom). Grb je sa strane uokviren kraćim dodacima u obliku crveno-bijelih zastava, dok je povrh grba ukras u obliku krune, a u donjem dijelu biljni ornament. Ova je kapa pripadala Baltazaru Bogišiću, a poklonio mu ju je Đuro Bijelić. Budući da je rabljena, može se pretpostaviti da ju je Bogišić nosio u raznim prigodama kada je boravio u Crnoj Gori, sa željom da se odjećom poistovjeti s Crnogorcima te, istodobno, pokaže jasno znakovlje svoga nacionalnog porijekla. Uz ove predmete iz Crne Gore, nalazimo i prsluk *jelek* te izvezeni ovratnik u obliku stole s muške kabanice podrijetlom iz Skadra.

Potvrdu Bogišićeva zanimanja za društveni status pojedinca u određenoj sredini nalazimo i u predmetima koje je sam pribavio iz raznih europskih i slavenskih zemalja. Tako se u još neobrađenoj etnografskoj zbirci nalazi „jedan vijenac od umjetnog cvijeća naranče kojeg su na glavi nosile ženske prilikom vjenčanja u Francuskoj“, te jedan crni vijenac iz Linza „koje su upotrebljavale ženske koje nijesu više djevice pri vjenčanju“. ⁴ I nekoliko ženskih blagdanskih kapa iz Rusije, kao i obredni nakit ukazuje na svjestan odabir predmeta koje su žene nosile u određenim prigodama društvenog života.

Pri pregledu i obradi Bogišićeve etnografske zbirke 1959. utvrđeno je da su zbog neodgovarajuće pohrane predmeti vrlo oštećeni i trošni, te da ih je neophodno podvrgnuti konzervatorsko-restauratorskoj zaštiti. No, tek je 1978. godine, uz suglasnost Uprave JAZU i tadašnjeg Instituta za znanstveni rad u Dubrovniku, u Preparatorskoj radionici Etnografskog muzeja u Zagrebu preparirano i restaurirano 12 najugroženijih predmeta, i to dijelovi nošnje, oglavlja i nakit (Eckhel, 1983).

Zaključno, treba istaknuti da je Baltazar Bogišić, pravnik po stručnoj i znanstvenoj vokaciji čije je zanimanje bilo u prvom redu usmjereno na izučavanje običajnog prava kao osnove na kojoj valja izgrađivati suvremeno civilno zakonodavstvo, ostavio bogati opus iz narodnog života koji može i danas poslužiti za njegovo izučavanje. U okviru takvogoga svojega znanstvenog interesa ostavio je i brojčano malu, ali značajnu etnografsku zbirku s pojedinim predmetima unikatne vrijednosti, koja zaslužuje pažnju i zaštitu kao i svaka druga muzejska zbirka jer ona ne oslikava samo metodu i znanstveni opus Baltazara Bogišića, već je i izvorni dokument i materijalni ostatak društvenog života i kulture jednog vremena koje suvremena civilizacija potiskuje u zaborav.

⁴ Ovi podaci o etnografskim predmetima iz Europe nalaze se u prvoj inventarnoj knjizi koju je izradila Pavlina Bogdan Bijelić i njezin brat Đuro Bijelić prema bilješkama uz svaki predmet.

Kataložni opisi etnografskih predmeta iz dubrovačkog područja

1.

Inv. br. 1

Zlatnica, vezena poprsnica sa ženske košulje, Konavle, 19. stoljeće; 2x26x13 cm; dulj. resa 2,5 cm

Na finom lanenom platnu izveden je tzv. *mrki vez* sitnim kosim bodom, pisancem i plosnim bodom u domaćoj svili crne, tamnocrvene, zelene i modre boje s dodatkom zlatne niti. Poprsnica je sastavljena od dva jednaka dijela i ovratnika koji čine uska pruga zvana *ogrov*. Jednake polovine poprsnice sastavljene su u donjem dijelu šivanjem. Poprsnica je ukrašena svilenim žutim resama s dodatkom istih boja koje se nalaze u ošvama poprsnice. Na rubovima je optočena bodom lančanca u žutoj svili. Ornament je veza geometrijski: rombovi i trokuti gusto ispunjeni motivima križa i stiliziranim geometrijskim listićima. Vez je tako gust da posve ispunjava platnenu podlogu. Zlatnom niti ispunjena je navezena ošva uz unutrašnju stranu svake od polovine poprsnice u širini od 4,5 cm, i to stiliziranim geometrijskim motivima križa i grane, kao i veći dio prostora u okovratniku po čemu predmet nosi naziv *zlatnica*.

Poprsnicu *zlatnicu* prišivale su na košulju nevjeste iz imućnijih konavoskih kuća na dan vjenčanja, a uz svečano ruho nosila se i do rođenja prvog djeteta.

Poprsnicu je Bogišićevu muzeju poklonila Pavlina Bogdan Bijelić prigodom njegova otvaranja 1909. godine.

2.

Inv. br. 2

Žutnica, vezena poprsnica sa ženske košulje, Konavle, 19. stoljeće; 2x25x13 cm; dulj. resa 5 cm

Poprsnica *žutnica* sastoji se od dva jednaka dijela i okovratnika. Na finom lanenom platnu izveden je tzv. *mrki vez* sitnim kosim bodom (polukrižićima), pisancem i plosnim bodom u domaćoj svili crvene, crne, zelene i modre boje s dodatkom žute niti. Dvije jednake polovine poprsnice sastavljene su u donjem dijelu šivanjem. Pri dnu, poprsnica je ukrašena svilenim žutim resama s dodatkom istih boja koje se nalaze u cjelovitom vezu, a na rubovima je optočena bodom lančanca u žutoj svili. Uz unutrašnju stranu svake polovine poprsnice izvezena je ošva u žutoj svili. Ornament je veza geometrijski: rombovi i trokuti ispunjeni motivom križa i stiliziranim geometrijskim listićima. Centar romba naglašen je rozetom. Vez je tako gust da posve ispunjava platnenu podlogu.

Poprsnicu *žutnicu* prišivale su na košulju uz svečano ruho žene iz imućnijih konavoskih kuća.

Poprsnicu je Bogišićevu muzeju poklonila Pavlina Bogdan Bijelić prigodom njegova otvaranja 1909. godine.

3.

Inv. br. 3

Obijelica, vezena poprsnica sa ženske košulje, Konavle, 19. stoljeće; 2x25x12,5 cm; dulj. resa 2,5 cm

Poprsnica *obijelica* sastoji se od dva jednaka dijela i okovratnika. Na finom lanenom platnu izveden je tzv. *mrki vez* sitnim kosim bodom (polukrižićima), pisancem i plošnim bodom u domaćoj svili crne, crvene kao opeka, svijetlozelene i modre boje s dodatkom žute niti. Dvije jednake polovine poprsnice sastavljene su u donjem dijelu šivanjem. Poprsnica je pri dnu ukrašena svilenim žutim resama s dodatkom istih boja koje se nalaze u cjelovitom vezu, a na rubovima je optočena bodom lančanca u žutoj svili. Glavni je motiv u ornamentu veza geometrijski: rombovi i trokuti ispunjeni motivom križa, dok su u uglovima smješteni stilizirani listići. Uz unutrašnju stranu polovine veza poprsnice navezena je ošva širine 4,5 cm s motivom grčkog križa i rozete. U ošvi i okovratniku vez nije tako gust da bi posve ispunio platnenu podlogu, te se ističe bijelo platno, po čemu poprsnica i nosi naziv *obijelica*.

Poprsnica *obijelica* prišivala se na košulju uz blagdansko ruho za vrijeme žalovanja, *korote*.

Poprsnicu je Bogišićevu muzeju poklonila Pavlina Bogdan Bijelić prigodom njegova otvaranja 1909. godine.

4-10.

Inv. br. 4-10

Rukavi **pločice**, široke ošve uz rub rukava ženske košulje, Konavle, 19. stoljeće; prosječna duljina oko 40 cm, prosječna širina oko 12 cm

Rukavi *pločice* izrađeni su na tankom lanenom platnu u domaćoj svili crne, crvene, modre i zelene boje. Ošve su izrađene u nekoliko raznih motiva koji se nižu ustaljenim redom. To su redovno geometrijski i geometrizirani motivi (kockice, pruge, rozete). *Pločice*, uske crne pruge redovno stoje okomito na ostale izvezene motive, po čemu je ovo orukavlje i nazvano. Na nekim primjercima ornamentika je izražena stiliziranim biljnim motivima (pupoljcima i listićima). Donji otvori zarukavlja optočeni su bodom lančanca u žutoj svili, a na sastavu su provučene žute rese od domaće svile.

Rukave *pločice* poklonila je Bogišićevu muzeju Pavlina Bogdan Bijelić.

11.

Inv. br. 11

Čermica, ženski svečani prsluk, Konavle, 19. stoljeće; dulj. 38 cm

Čermica, ženski prsluk od crne čohe bez rukava seže do pojasa. Na leđima i prsima bogato je ukrašena pozlaćenom srmom u stiliziranom biljnom ornamentu. Vidljive su cvjetne grane s viticama. Rubovi i šavovi prsluka opšiveni su s po dva i četiri niza pozlaćenih gajtana. Od starosti srma je potamnila, te nedostaju filigranska puceta.

Čermicu je nabavio B. Bogišić.

12.

Inv. br. 12

Ondej, hondelj, oglavlje udate žene, Konavle, 19. stoljeće; promjer podloška hondelja 30 cm, vis. hondelja 13 cm; marama 70x55 cm

Ondej, hondelj sastoji se od ovalnog podloška koji je izrađen od snopića lanenih stabljika savijenih u dva luka eliptičnog oblika s trapeznim nastavkom iznad čela. Na stražnjoj strani podloška bile su pričvršćene rese, *kite* od lanenih niti. Podložak je prekriven pačetrovinastom maramom od bijeloga domaćeg tkanja, koja na rubovima užih stranica ima utkane crne pruge. Marama, *ubrusac* slaže se tako da crne pruge uokviruju podložak pa na potiljku čine pravi kut, a učvršćuje se iglicama. Dva slobodna kraka *ubrusca* povezuju se u čvor nad čelom, ali se pritom podižu tako da prekrivaju trapezić. I tu je naglašena crna pruga *ubrusca*. U taj dio, uzdignut nad čelom, zabodene su 24 ukrasne iglice s glavicama od šarenoga murano stakla.

Ondej, zatečen u veoma oštećenom stanju, podvrgnut je restauratorskim zahvatima i djelomičnoj rekonstrukciji (*ubrusac*) u Preparatorskoj radionici Etnografskog muzeja u Zagrebu.

Ondej je nabavio B. Bogišić. Predmet ima unikatnu vrijednost jer, osim njega, postoje još samo tri izvorna primjerka. Jedan je primjerak pohranjen u Zavičajnoj kući Konavala u Čilipima, a ostala dva u etnografskim muzejima u Dubrovniku i Zagrebu.

13.

Inv. br. 13

Ondej, hondelj, oglavlje neudate starije djevojke i djevojke s vanbračnim djetetom, Konavle, sredina 18. stoljeća; promjer podloška hondelja 32 cm, vis. hondelja 12,5 cm; marama 70x55 cm

Ondej, hondelj sastoji se od ovalnog podloška koji je izrađen od snopića lanenih stabljika savijenih u dva luka eliptičnog oblika. Na suprotnoj strani podloška bile su pričvršćene rese, *kite* od crvene i žute zapredene domaće svile. Podložak je prekriven pačetrovinastom maramom od bijeloga domaćeg tkanja, koja na rubovima užih stranica ima utkane crne pruge. Marama se slaže tako da crne pruge uokviruju podložak uz lice, dok na potiljku čine pravi kut. Marama se na podložak učvršćuje iglicama. Dva slobodna kraja povezuju se u čvor nad čelom, gdje je također vidljiva crna pruga. Ovaj *hondelj* nema nastavka nad čelom s ukrasnim iglicama kao *hondelj* udatih žena.

Ondej, zatečen u veoma oštećenom stanju, podvrgnut je restauratorskim zahvatima i djelomičnoj rekonstrukciji (*marama*) 1978. u Preparatorskoj radionici Etnografskog muzeja u Zagrebu.

Ondej je nabavio B. Bogišić. Primjerak je unikatan jer sličan nije sačuvan ili zabilježen ni na terenu niti u inventarima muzeja.

14.

Inv. br. 14

Bareta kartača s ubruscem od ondeja, Konavle, sredina 19. stoljeća; promjer kape 16 cm, vis. 8 cm; marama 70x55 cm

Bareta kartača jest kapa izrađena od crvene čohe. Uz rub je opšivena crnim gajtanom. Poviše gajtana izvezena je terzijskim vezom ukrasna pruga pozlaćenom srmom u vidu vitičastih motiva. Crvenkapa je pokrivena *ubruscem*, maramom od bijelog tkanja s utkanim crnim prugama na užim stranicama tako da su se krajevi marame vezivali nad čelom u ukrasni čvor.

Bareta je zatečena u oštećenom stanju te je restaurirana, dok je *ubrusac* rekonstruiran.

Crvenkapu je nabavio B. Bogišić. Nosile su je do konca 19. stoljeća vjerene djevojke iz imućnijih konavoskih kuća nakon što su primile *malo obilježje*, bogati dar momkove kuće. Predmet je unikatan jer nijedan primjerak nije sačuvan ni na terenu ni u inventarima naših muzeja.

15.

Inv. br. 15

Bareta zlatača, djevojačka crvenkapa, Konavle, konac 19. stoljeća; promjer kape 17 cm, vis. 6 cm

Bareta zlatača jest kapa izrađena od svijetlocrvene čohe. Obod kape opšiven je s dva reda pozlaćenog širita poviše kojeg se nalaze srmom izrađene vodoravne linije i cvjetna bordura s listićima. Terzijski rad.

Baretu zlataču nosile su uz blagdansko ruho djevojke iz imućnijih kuća, dok je u posljednjoj upotrebi služila djevojkama starije životne dobi.

Crvenkapu je nabavio B. Bogišić.

16.

Inv. br. 16

Fragment marame **pokrivače** koja se polagala na *hondelj*, Konavle, 19. stoljeće; dulj. 45 cm

Dva kraja *pokrivače* služila su kao ukrasni završeci na korotnoj bijeloj *pokrivači* koja se uz blagdansko ruho polagala na *hondelj*.

Fragменти *pokrivače* krpani su i dopunjavani vezom s potrošenih *pokrivača* još dok se nosila tako da se preostali bijeli vez sastoji od tri razna motiva. Uz vezenu prugu nalazi se čipka izvezena tehnikom na batiće.

17.

Inv. br. 32

Korunica, ukras za glavu nevjeste, Konavle, 19. stoljeće; dulj. 7 cm

Korunica je metalna ukosnica na kojoj su pričvršćene trepetljike i osušeno mediteransko cvijeće.

Ovakve *korunice* nosile su konavoske nevjeste na dan vjenčanja.

18.

Inv. br. 27

Velika britva sa sindžinom, Konavle, 19. stoljeće, dulj. 20,5 cm; dulj. sindžira 90 cm

Britva je savijenog oblika od kovanog čelika, a uvučena je u korice od posrebnoga mjedenog lima. Na površini korica urezan je ukras od nejednakih crtica. *Sindžir* je lanac od srebra sastavljen od karika u obliku slova S.

Britvu su, obješenu oko vrata ili pričvršćenu uz pojas, nosile vjerene djevojke nakon što su primile *malo obilježje* i udate žene.

Veliku britvu nabavio je B. Bogišić.

19.

Inv. br. 29

Mačica, igla za kosu, Župa dubrovačka, 19. stoljeće; dulj. 17 cm

Mačica je ukrasna ukosnica od pozlaćenog srebra. Na gornjem dijelu igla ima oblik mača s reljefnom pticom.

20.

Inv. br. 30

Igla za kosu, Župa dubrovačka, 19. stoljeće; dulj. 14,5 cm

Igla je od pozlaćenog srebra plosnatog oblika na čijem se gornjem vrhu nalazi izvedeniji oblik na kojem je urezan ukras u obliku slova V. Izradili su je dubrovački zlatari tehnikom lijevanja.

Izvori i literatura

Benc, M. (1971) Metoda V. Bogišića u prikupljanju građe o društvenim pojavama, u: *Zbornik za narodni život i običaje Juž. Slavena*, knj. 45, Zagreb

Bogišić, V. (1874) *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u Južnih Slavena*, JAZU, Zagreb

Bogišićev arhiv, Cavtat, kut. XIX/9 s oznakom Tab.VIII, dne 20. marta 1902.

Bošković, K. (1960) Izvještaj o radu u Bogišićevoj zbirci u Cavtatu, u: *Ljetopis JAZU*, br. 6, Zagreb, str. 375-377.

Bošković, K. (1962) Hondelj, ondej starinsko žensko oglavlje u Konavlima, u: *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 40, Zagreb

Bošković, K. (1971) Starinsko žensko ruho u Konavlima, u: *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 45, Zagreb

Bošković, K. (1983) Konavle – Tekstilno rukotvorstvo i narodna nošnja, u: *Etnološka istraživanja* 2, Etnografski muzej Zagreb

Bogdan Bijelić, P. (1901) Konavoski ženski rad i običaji, u: *Nada* VII, Sarajevo

Bogdan Bijelić, P. (1919) Etnografska građa iz Konavala, u: *Arhiv Odbora za narodni život i običaje HAZU*, SZ 19.

Čulinović-Konstatinović, V. (1993) Bogišićevo proučavanje obitelji i njenih običajno-pravnih instituta, u: *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 30, br. 1, Split, str. 23.

Eckhel, N. (1983) Restauratorski zahvati na etnografskim predmetima Zbirke Bogišić u Cavtatu, *Etnološka tribina* 4-5, Zagreb, str. 69-75.

Kulušić, F. (1910) *O značenju Bogišićevog rada*, Dubrovnik

Rihtman, D. (1984) *Struktura tradicijskog mišljenja*, Školska knjiga, Zagreb, str. 60-61.

Svečano otvorenje Bogišićeva muzeja, Cavtat, 30.septembra 1909. *Dubrovnik* XVIII. br. 72, Dubrovnik 1910.